

K otázkam sociologického prístupu pri skúmaní národnostných javov

JÁN MIŠOVIČ

Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ,
Praha

VLADIMÍR PAUKOVIČ

Spoločenskovedný ústav SAV,
Košice

Úvod

Hľadanie identít rôznych národov, národností a etnických skupín, ktoré je spojené s počiatkami kapitalizmu, doposiaľ prebieha na celom svete. Národnostné procesy v závislosti od konkrétnych sociálnych podmienok môžu rozvoj spoločnosti akcelerovať, tak isto však i brzdiť.⁽¹⁾

V bežných, každodenných vzťahoch života každej formácie národnej akoby „ustupovalo“ ekonomickému, politickému, sociálnemu, kultúrnemu pôsobeniu. Ak však vzniknú problémy a protirečenia v niektorej sfére spoločnosti na základe „deficitu“ v príslušnej oblasti, sa „národné“ odhaľuje a pokiaľ nedochádza k prekonávaniu protirečenia, národné sústreďuje na seba pozornosť a zatlačuje pôvodné problémy do pozadia.

V tomto smere má osobitný význam etnický faktor, ktorý je prakticky spätý s celým spoločenským vývinom a predstavuje stabilnejšiu časť v porovnaní s ostatnými prvkami sociálnej štruktúry.

Aktuálnosť sociologických pohľadov na národnostné vzťahy zvýraznila z týchto i ďalších dôvodov aj XIX. všeľvázová konferencia KSSZ [Rezolúcie 1988: 22–23]. Zdôraznila potrebu koncipovania hlbších poznatkov o národoch a národnostiach v záujme ich ďalšieho optimálneho vývoja.

Metodologické východiská a predmet skúmania národnostných javov

K základným premisám sociologického skúmania národnostných javov patrí to, že sú neoddeliteľnou súčasťou komplexu ostatnej sociálnej reality. Znamená to, že pri ich výskume musíme vychádzať zo všeobecných metodologických postulátov a vymedzenia základných pojmov.

V marxisticko-leninskej sociológii sa etnikum považuje za jednu z dôležitých foriem sociálnej organizácie ľudí, za podstatný prvok spoločenského systému. Pripomínajú sa väzby etnického k iným štruktúrnym prvkom spoločnosti, súčasne i závislosť na nich. Ako etnické tak mimoetnické existuje v dialektickej jednote. „Spoločenské tvorí . . . zložku, na základe ktorej vzniká, existuje a ďalej sa rozvíja etnická svojbytnosť. Vývoj historických spoločenskostí

(1) Nedoriešenie niektorých stránok národnostných vzťahov, a to i za socializmu, môže viesť až k otvorenému konfliktu premietajúcemu sa do všetkých sfér spoločenského života. Závažným prejavom sú akcie a demonštrácie, ako tomu bolo v Náhornom Karabachu či Tbilisi resp. udalosti v rumunskom Sedmihradsku a reakcie MLR na túto situáciu, ale tiež stav v juhoslovanskom Kosove.

... je v rozhodujúcej miere určený spoločenským, zatiaľ čo etnické tvorí skor formu obsahu tohoto vývoja“ [Kára 1981: 367].

Ku konkrétnym typom etnického spoločenstva patrí ak národ, tak národnosť. (2) Tieto zoskupenia, útvary majú vždy svoje sociálne determinanty, zákonite vznikajú ako štruktúrne a vývojové formy spoločnosti a sú charakterizované historicko-etnickými a ekonomicko-triedno-politickými znakmi [Zvara 1975: 10]. Národné, resp. etnické zahŕňa všetky okolnosti, teda i tie, ktoré vznikli v národe pod vplyvom zemepisných podmienok, špecificky historického a ekonomického vývinu jazyka, kultúry, spôsobu života a tradícií a ich odrazu v povedomí príslušného etnika.

V porovnaní s etnickým sa však v obsahu národného premieta v prvom rade politické, ekonomické a sociálne. Národné je produktom hlavne a predovšetkým spoločenského a nie etnického vývinu.(3)

Ústrednou metodologickou požiadavkou marxistickej spoločenskej vedy je správne riešenie vzájomnej relácie triednych a národných väzieb. Marx, Engels i Lenin, ktorí historicko-geneticky rozpracovali problematiku národného vychádzali z toho, že všetky aspekty národnostnej problematiky je koniec koncov nevyhnutné posudzovať z triedneho hľadiska. Historické udalosti sú dôkazom toho, že triedna jednota ľudí rôznych národností má často prioritu pred národným spoločenstvom ľudí rôznych tried vo vnútri jedného národa.(4)

Úloha etnických znakov národov, ktoré vznikli v predkapitalistickom období, sa pod vplyvom spoločenských procesov zmenila. Spoločenská deľba práce ako nevyhnutná fáza rozvoja výrobných síl podmienila vznik vnútorného trhu a zmenila úlohu jazyka v procese sociálnej komunikácie. Jednako sa môžeme stretnúť s charakteristikou jazyka najprv ako s „hlavným nástrojom obchodných stykov medzi ľuďmi“ [Lenin S 41 :245] ako i prostriedkom umožňujúcim materiálny a duchovný rozvoj národov. Podobne je možné pozorovať aj vývoj úlohy územia. Priestory, kde sa rozvíja jednotný hospodársky a sociálny život, sa stávajú miestom k utvoreniu národného štátu.

Spoločenské procesy vo svojom súhrne ukazujú na skutočnosť, že rozvoj národov nie je iba pokračovaním etnického zväzku ľudí, ktorý existoval predtým, ale predstavuje novú kvalitu v ich živote. Spolu s novovzniklou sociálno-triednou štruktúrou sú to aj kvalitatívne iné politické vzťahy. V oblasti vedomia spoločnosti sa vedomie etnickej skupiny premieňa na národné vedomie.

Základné charakteristiky národnostných javov sú teda hlavne podmienené sociálno-ekonomickými faktormi. Bolo by však nesprávne, keby sme ich jednotlivé stránky chceli len mechanicky redukovať na všeobecné spoločenské faktory a nezohľadňovali pritom jedinečné a zvláštne znaky, ktoré ich určujú a zároveň vyčleňujú ako špecifický druh sociálnych javov.

(2) Zhodujú sa na tom rôzni marxistickí autori. Wiatr napr. etnické skupiny delí na: 1. zrelé a sformované národy, 2. národnosti, ktoré sa ešte nesformovali v národy, 3. národnostné menšiny, ktoré patria k inému národu, ako k tomu, uprostred ktorého žijú, 4. jazykové, regionálne, „rasové“ skupiny [Wiatr 1968: 199]. Sokolová uvádza: „V odbornej, zvlášť v sovietskej literatúre sa stretávame s termínom etnikum stále častejšie, pretože má všeobecnejšiu povahu a zahŕňa všetky kolektivity, ktoré sa sformovali v procese historického vývoja na spoločnom území a vyznačujú sa kultúrnymi a jazykovými zvláštnosťami a vedomím spolunáležitosti“ [Sokolová 1987: 9]. Kára píše v tomto zmysle o historických spoločenstvách ľudí so špecifickou etnickou povahou [Kára 1981: 366–367].

(3) Prikláňame sa k tým autorom, ktorí pripomínajú, že zdôrazňovanie a izolovanie národného z komplexu sociálnych vzťahov vedie k jeho nadmernému vyzdvihovaniu, k nacionalizmu [Sokolová 1987: 9].

(4) „Pri riešení akejkoľvek naozaj dôležitej a významnej politickej otázky dochádza k zoskupovaniu podľa tried a nie podľa národov“ [Lenin 1959: 20–27].

Zvláštne a jedinečné znaky charakterizujúce národné resp. národnostné, obsiahnuté v základni i v nadstavbe, ako i v prvkoch voči nim neutrálnych, sa odrážajú v sociálno-ekonomických a v sociálno-politických faktoroch.

Pri analýze národnostných javov musíme tiež vychádzať zo skutočnosti, že aj vývojové zákonitosti každej časti štruktúry národnostných javov sú zvláštne a vzájomne odlišné. V dôsledku toho je ich vývoj nerovnomerný, etapy ich rozvoja sa vzájomne nekryjú. To platí i pre dynamiku konkrétnych znakov vo vnútri jednotlivých národnostných javov.

Z uvedených metodologických východísk skúmania národnostných javov môžeme vyvodiť nasledovné závery:

- a) národnostné javy sú súčasťou životnej reality, ktorá okrem javovej stránky obsahuje (resp. vyjadruje) aj podstatu, vnútorné podmienenosti a vývojové zákony, ktoré sa v národnostných javov prejavujú;
- b) základné charakteristiky národnostných javov sú sociálno-ekonomicky podmienené;
- c) väčšina sociálnych javov v súčasných podmienkach existuje v rámci národných resp. národnostných zoskupení;
- d) národnostné javy spomedzi ostatných sociálnych javov vyčleňujeme prostredníctvom jedinečných a zvláštnych prvkov obsahu a štruktúry konkrétneho etnosociálneho útvaru;
- e) národnostné javy, ako druh sociálnych javov, sú empiricky postihnuteľne časti produktov svojich nositeľov, t.j. národov a národností.

Z takto koncipovaných záverov môže vzniknúť celý rad otázok a súvislostí. Na tomto mieste sa pokúsime naznačiť tie, ktoré korešpondujú s predmetnou oblasťou sociológie skúmajúcej národnostné vzťahy a javy.

Za východiskový bod nech nám slúži všeobecne vymedzená predmetná oblasť marxistickej sociológie, ktorej úlohou je programové skúmanie podstaty spoločenských javov prostredníctvom ich faktického popisu, ich všestrannej logickej analýzy a zovšeobecnenia [Zich 1976: 55].

Nie náhodou podstatným znakom sociologického prístupu je, že sociológia skúma vždy svoj predmet i vtedy, ak je vymedzený veľmi úzko, vo všetkých jeho súvislostiach s celkom spoločenskej reality, so všetkými jej dimenziami, na rozdiel od ostatných špeciálnych spoločenských vied, skúmajúcich iba jednotlivé stránky sociálnych javov, ktoré v spoločenskom meradle predstavujú jednotlivé sféry života spoločnosti [Uledov 1975: 121–122].

Týchto skutočností sme si vedomí aj pri empirickom či teoretickom výskume národnostných javov, najmä keď vychádzame z premisy, že väčšina sociálnych javov prebieha v rámci národných resp. národnostných foriem. Otázka predmetnej oblasti sociológie zaoberajúcej sa ich skúmaním vystupuje v tejto súvislosti naliehavo do popredia. Aktuálnosť jej vymedzenia je podmienená skutočnosťou, že všeobecné zákony a zákonitosti sociálnych javov nevylučujú národnostné osobitosti, ktoré sa v nich reálne prejavujú. To prakticky znamená, že značná časť problémov, ktorými sa sociológia zaoberá, ako sú sociálna štruktúra, životný spôsob, kultúra, spoločenské vedomie, verejná mienka atď., má svoje prejavy podmienené národnostnými špecifikami.

K riešeniu nastolenej problematiky môžu prispieť skúsenosti, ktoré v oblasti skúmania národnostných javov získala sovietská sociológia. Dnes môžeme hovoriť o tom, že v Sovietskom zväze sa vcelku úspešne koncipovala samostatná odvetvová oblasť sociológie, zaoberajúca sa etnosociálnymi javmi.

Za predmetnú oblasť etnosociologických výskumov vyčleňuje kolektív sovietskych autorov v práci Etnosociológia parametre sociálnej štruktúry národov, spoločensky významné javy v kultúre ľudí rôznych národností, sociálnu podmienenosť zmien v kultúre a s ňou spätým jazykom, životným spôsobom a národnostnou orientáciou, sociálnu determinovanosť národného sebauvedomenia a vzťahy medzi narodmi [Arutjunian a kol. 1987: 7]. Súčasne s tým je

v práci podaný doteraz najkomplexnejší prehľad metodologických prístupov k skúmaniu etnosociálnych javov v sovietskej sociológii.

Výsledky, ktoré boli dosiahnuté predovšetkým v metodologickej oblasti, môžu napomôcť aj rozvoju československej sociológie orientovanej na skúmanie národnostných javov. Zároveň si myslíme, že sa môžeme stotožniť aj s cieľmi, ktoré boli stanovené a ktoré sa dajú zhrnúť do dvoch základných bodov:

1. odhaľovať národnostnú podmienenosť rozmanitých sociálnych javov;
2. identifikovať sociálnu podmienenosť špecifických národnostných prejavov v kultúre, v životnom spôsobe, v normách správania, v obyčajoch, v tradíciách, v národnom vedomí, v medzosobnostných národnostných vzťahoch, v špecifikách hodnotových orientácií atď.

Metodologické východiská a predmetné vymedzenie sociológie, zaoberajúcej sa skúmaním národnostných javov, ktoré sme sa snažili vyšpecifikovať, je potrebné rozšíriť o poznatky z našich podmienok. Ďalšie uzlové body, z ktorých musí každý sociológ vychádzať, tvorí základný kategóriálny aparát.

K základným sociologickým kategóriám národnostnej problematiky

Dôležitosť vedeckých kategórií je podmienená ich praktickým základom a objektívne určeným obsahom sformulovaným v systematickom poznávacom procese. Aj pre náš typ teoretických nástrojov platí, že jednotlivé kategórie v danom systéme nie sú usporiadané ľubovoľne jedna vedľa druhej, ale vyvodzujú sa jedna z druhej podľa zákonov sociálnej reality, vývoja poznania, ale aj stupňa zovšeobecnenia podmieneného okrem iného aj množstvom empirických poznatkov konkretizujúcich jednotlivé stránky kategórií.

V našom príspevku nie je možné obsiahnuť všetky základné kategórie vzťahujúce sa k národnému resp. národnostnému. Za cieľ si kladieme vymedziť dva hlavné pojmy, meritorne odrážajúce našu národnostnú realitu, a to národ a národnosť, s dôrazom na ich aktuálny socialistický obsah. Sme si pritom vedomí významu sociologickej analýzy pojmov postihujúcich ďalšie etnické spoločenstvá, ktoré sú súčasťou štruktúry našich národov a národností. Je to predovšetkým etnická skupina, ktorej by bolo potrebné venovať väčšiu pozornosť našej sociológie ako doteraz, najmä v súvislosti so značnými problémami spoločenskej integrácie rómskeho obyvateľstva, resp. jeho významnej časti.(5)

Pristúpiac k analýze kategórie národ, hneď na začiatku by sme chceli vyzdvihnúť skutočnosť, že národy popri triedach vystupujú ako najvýznamnejšie subjekty spoločenských procesov. J. Zvara v tejto súvislosti uvádza: „Bez pevných národných väzieb . . . sa veľmi zložitým spôsobom rozvíjajú aj triedne vzťahy, pretože chýba primeraná a rozvinutá geografická, demografická, ekonomická, sociálna, politická a iná základňa, také pojivo, ako je spoločný jazyk, vedomie národnej spolupatričnosti atď.“ [Zvara 1982: 20].

Vymedzenie samotnej kategórie národ, vzhľadom na funkcie, ktoré ako sociálny útvar plnil

(5) Pod pojmom etnická skupina rozumieme spoločenstvo so slabými sociálnymi väzbami, vzniknuté u rodovo-kmeňových skupín, ktoré si zachovávajú etnické osobitosti. V súvislosti s etnickou skupinou (skupinami) Romov v ČSSR Kára uvádza, že „ . . . tvoria zvláštnu etnickú skupinu, ktorá je spojená spoločnými etnickými znakmi a žije vo forme diaspory, medzi národmi a národnostnými menšinami v ČSSR, s tým, že v niektorých miestach je pomerne vo väčšom sústreďení [Kára 1981: 370]. Veľkú pozornosť venujú rómskej problematike etnografovia a psychológovia. Z oblasti sociológie aktuálne poznatky absentujú.

a plní, vždy malo, má a bude mať aj naďalej veľký ideologický a politický význam.(6) Ako je známe, základ pre skutočne vedecké vymedzenie kategórie národ položili klasici marxizmu-leninizmu, hoci sa ho nepokúsili definovať, ba ani v ucelenej podobe prezentovať súbor znakov, ktorý by národ charakterizoval. Ich prínos spočíva v tom, že určili hlavné faktory, ktoré mali rozhodujúci vplyv na formovanie a existenciu národa ako historicky vzniknutého sociálneho útvaru.

Vychádzali z premisy, že národ vznikol ako dialektická negácia z prednárodných foriem sociálnych útvarov, to znamená, že brali do úvahy historickú kontinuitu medzi starým a novým.

Pre prednárodnú formu sociálnych útvarov bolo v marxistickej literatúre vcelku jednomyseľne prijaté pomenovanie etnické spoločenstvá. Pod pojmom etnické spoločenstvá rozumieme sociálny útvar, vyznačujúci sa jednotou jazyka a kultúry, zvykmi, obyčajmi, tradíciami, vedomím spolupatričnosti a odlišnosti od iných etnických zoskupení. Ich vznik a vývoj bol pochopiteľne, tak ako je to u všetkých sociálnych útvarov, podmienený ekonomicky.

Na druhej strane však existuje aj určitá relatívna nezávislosť etnického od ekonomických faktorov. Dašdamirov k tomu píše „Etnické momenty prenášajúc sa z pokolenia na pokolenie, samy sa premieňajú na mechanizmus kontinuity sociálneho rozvoja etnosov. Kumulujúc sa, kryštalizujú sa v kondenzáty etnickej informácie, ktoré v nových podmienkach nadobúdajú nové funkcie. To znamená, že k funkcii bezprostredne konkrétneho odrážania a prispôsobovania, k adaptácii k okolitej prírodnej a sociálno-historickej realite pribúda nová – etnická. Táto sa stáva prostriedkom vnútorného zjednocovania a vonkajšieho oddeľovania spoločenstiev, stáva sa formou vyjadrenia sociálnej individuality etnosov“ [Dašdamirov 1976 : 37]. Z uvedeného vyplýva, že etnické črty plnia významné sociálne funkcie.

Závery, ktoré z uvedeného môžeme vyvodiť pri vymedzovaní kategórie národ sú nasledovné: Národ charakterizuje iná sociálno-ekonomická základňa ako prednárodné spoločenstvá. Vyvinula sa však na základe predchádzajúcej, takže nesie aj jej niektoré „materské znamienka“. Charakterizujú ho aj kvalitatívne odlišné sociálno-politické a ideologické vzťahy. Nenegujú sa však etnické charakteristiky. V novom sociálnom útvare pri určujúcom vplyve ekonomických integračných procesov sa čiastočne menia, ale aj naďalej rozvíjajú etnické charakteristiky národa. Vyplýva to zo skutočnosti, že ich sociálne funkcie sa v novom, národnom spoločenstve neprežili. Ich základný význam spočíva v tom, že sú dôležitým integračným činiteľom dopĺňujúcim sociálno-ekonomickú základňu a ňou podmienenú nadstavbu. Uvedené závery majú všeobecnú platnosť tak pre národy za kapitalizmu, ako aj za socializmu.

V spoločensko-vedných koncepciách existujú rôznorodé názory na to, ako definovať pojem národ. Tieto názory úzko súviseli a dodnes súvisia s riešením praktických politických problémov. Na základe minulého i súčasného poznania možno pozorovať fakt, že spoločenská prax nielen kladie vede určité otázky, ale určitým spôsobom orientuje teoretickú analýzu

(6) Dokumentujú to i myšlienky z prejavu M. Gorbačova na zasadaní ÚV KSSZ v júli 1988. „Iste nie je potrebné dokazovať, že charakter vývoja národnostných vzťahov má pre celý náš zväzový štát význam prvoradý, že národnostná politika je pre našu komunistickú stranu a sovietsky štát politikou najzložitejšou, ale zároveň významnou a potrebnou. A je to zákonité, lebo v tejto politike sa splietajú do pevného uzlu problémy ekonomické, sociálne a duchovné.“ Za príčiny súčasného skomplikovania vzťahov medzi národmi v rade regiónov považuje mnohoročnú nevšímavosť k špecifickým, sociálno-ekonomickým, a duchovným potrebám mnohých národov a národností. Za ďalšiu nemenej významnú príčinu považuje nedostatočne účinnú kontrolnú činnosť vedúcich kádrov zo strany nás, v dôsledku čoho niektorí pracovníci stratili pocit zodpovednosti za zverenú úlohu a dokonca začali zneužívať moc, začali sa k ľuďom chovať prezieravo a ignorovať ich potreby a záujmy [Gorbačov 1988 : 3].

týchto otázok a premieta sa v diferencovaných teoretických koncepciách. Prikláňame sa k názoru Fiamenga, podľa ktorého je možné rôzne definície národa roztriediť do šiestich základných skupín: špiritualistickej, subjektívno-psychologickej, vulgárno-materialistickej, empiricko-pozitivistickej, pseudomarxistickej a marxistickej [Fiamengo 1968: 279].

Z celej škály rôznych definícií nás zaujímajú prirodzene marxistické prístupy, v niektorých smeroch diferencované tým, že akcentujú rôzne stránky národa. Podľa Wiatra „národ je možné definovať, ako historicky sformované trvalé spoločenstvo vzniklé na základe spoločných historických osudov a definitívne upevnené v epoche kapitalizmu, spoločenstvo vyznačujúce sa vedomím vlastnej odlišnosti ako národa“ [Wiatr 1968: 197].

Fiamengo uvádza takúto definíciu „Národ je teda špecifické národné spoločenstvo, ktoré vzniklo na základe spoločenskej deľby práce v epoche kapitalizmu, na kompaktnom území a v rámci spoločného jazyka a blízkej etnickej a kultúrnej príbuznosti“ [Fiamengo 1968: 283]. Pre jedného z našich autorov „Národ je najvyšším typom historického spoločenstva ľudí vzniknutého na základe spoločného ekonomického života v spojení s pospolitostou jazyka, územia, psychického založenia prejavujúceho sa v národnej kultúre. Vznikol v počiatkoch kapitalizmu, a to z jednej či niekoľkých spravidla príbuzných feudálnych národností. Kapitalistický výrobný spôsob prekonáva feudálnu ekonomickú rozdrobenosť, vedie k vzniku jednotného trhu, vytvára vývojovo vyšší spoločensko-ekonomický zväzok, ktorý splýva so zväzkom etnickým, ktorý dotvára a ktorým je dotváraný“ [Kára 1981: 367].

Uvedené definície zhodne zdôrazňujú najmä procesy spojené s vývojom národa, pritom ďalšie momenty napr. momenty triednosti sa strácajú, a to napriek tomu, že rozhodujúci vplyv na „národné bytie“ a „duchovný profil“ národa má to, ktorá trieda je v čele národa, ktorá je vládnuca a ako naplňa svoju vedúcu úlohu. Táto trieda:

1. je nositeľkou spôsobu výroby predstavujúceho základňu ekonomického života národa;
2. je hegemonom v boji za seberealizáciu národa;
3. má rozhodujúcu úlohu vo vnútri národa (v určovaní jeho sociálnopolitického charakteru), ako aj pri utváraní vzťahov národov k iným národom [Glezermann 1977: 11].

Rozdiely medzi národmi buržoáznej spoločnosti a národmi socialistickými nie sú podmienené etnickými prvkami. Tie sa pri premene buržoáznych národov na národy socialistické nemenia. Výrobný spôsob založený na určitej forme vlastníctva výrobných prostriedkov je tým určujúcim činiteľom rozdielov medzi buržoáznymi a socialistickými národmi. Podmieňuje nielen charakter sociálnych vzťahov vo vnútri národa, ale aj charakter vzťahov medzi národmi. Zo sociologického a v ňom obsiahnutého genetického hľadiska sa premieta vo vývoji a štruktúrnych formách týchto vzťahov.

V národnostnej otázke sa dajú aj dnes rozlíšiť dve tendencie, ako ich vymedzil V. I. Lenin, a to tendencia rozvoja a tendencia zblížovania národov a národností. V podstate socialistickej formácie je založený súlad a jednota oboch tendencií. „Súlad dialektický, protirečivý, ktorý je výrazom vzájomného pôsobenia národného rozvoja, národného faktoru na jednej strane a neustále silnejúcej tendencie internacionalizácie na strane druhej“ [Příkryl 1973: 210]. Zárukou ich naplnenia v reálnom živote je skutočnosť, že socialistické národy sú národmi spoločnosti oslobodenej od vykorisťovateľských tried a triedneho antagonizmu, založenej na pevnom zväzku všetkých sociálnych skupín.

Víťazstvo socialistickej revolúcie, odstránenie triedných antagonizmov tvorí základné predpoklady pre všestranný rozvoj socialistických národov. Likviduje národnostný útlak, nerovnoprávnosť a usporadúva ich vzájomné vzťahy na princípe rovnosti a rovnoprávnosti, spolupráce a vzájomnej pomoci.

Dve tendencie vývoja národnostnej otázky za socializmu majú medzištátny i vnútroštátny aspekt (zvlášť v štátoch so zložitou národnostnou štruktúrou). Ich výrazom pri progresívnom

procesu vývoja jednotlivých národných celkov je postupné vyrovňovanie sociálno-ekonomickej štruktúry ako aj úrovne duchovného života socialistických národov. Zachováva sa pritom zásada všestrannej výhodnosti pre všetky národné útvary, ale i ostatné etnosociálne a etnické spoločenstvá, ktoré do daných procesov vstupujú na rôznom vývojovom stupni. Zároveň sa uchováva a rozvíjajú aj špecifické národné rysy.

V národnostnej štruktúre Československa majú osobitné miesto popri dvoch národoch i maďarská, poľská, ukrajinská a nemecká národnosť.

Hoci tieto národnosti predstavovali pri sčítaní ľudu v roku 1980 iba 4,8 % z celkového počtu obyvateľov ČSSR, spoločenský a politický význam ich postavenia nemožno zanedbávať. Zvláštne dimenzie nadobúdajú v národnostne zmiešaných oblastiach štátu.

V súvislosti s vymedzením kategórie národnosť (vo význame súčasných, v Československu žijúcich, etnosociálnych útvarov), považujeme za potrebné uviesť, že používanie pojmu národnosť je najmä v poslednom období v odborných kruhoch dosť diskutované. (7) My však nesledujeme vyriešenie tejto otázky. Naším cieľom je vymedzenie jeho základných charakteristík.

Za východisko sme si zvolili typológiu národností vypracovanú J. Zvarom. Autor naše národnosti zaraďuje do typu, ktorý „... existuje obyčajne na línii národnostného rozhrania, etnického premiešavania obyvateľstva, t.j. popri štátnych hraniciach, a vznikol v dôsledku zložitých etnických pomerov na hraničných čiarach novovznikajúcich štátov“ [Zvara 1972: 102]. Naše národnosti tvoria integrálnu súčasť československého štátu a jeho organizácie. Oddelenie od ich pôvodného národa viedlo k tomu, že sa sformovali v osobitné etnosociálne organizmy. Zachovali si svoj pôvodný jazyk, čiastočne kultúru, tradície, národné vedomie. Je pre ne charakteristické, že žijú v oblastiach s rôznym zastúpením českého alebo slovenského obyvateľstva. Ich odlišnosti od dvoch našich národov sú podmienené nasledujúcimi faktormi:

1. Nemajú vlastnú sociálno-ekonomickú základňu. Sú súčasťou sociálno-ekonomickej základne národných republík a ČSSR.
2. Nevytvárajú vlastnú štátno-politickú organizáciu. Vystupujú síce ako právne subjekty, avšak otázka ich postavenia, vývoja a vzťahových rámcov, do ktorých vstupujú, je chápaná ako významný vnútropolitický, ale i zahraničnopolitický aspekt, v rámci jednotného politického systému ČSSR.
3. Všeobecná úroveň ich kultúry a celkového duchovného života je v značnej miere determinovaná úrovňou a zvláštnymi prejavmi duchovného života československej spoločnosti. Majú však isté odlišnosti od československého a národných kontextov, ktoré sú podmienené:
 - a) etnickými faktormi determinujúcimi formu ich národnej kultúry;
 - b) historickými a prírodnými osobitosťami ich sociálno-triednej a urbanistickej štruktúry;
 - c) minulými a súčasnými vplyvmi kultúry pôvodných národov. (8)
4. Zachováva sa u nich etnickým základom daná charakteristika, nachádzajúca svoj výraz

(7) Táto diskusia vyplýva z viacvýznamovosti tohto pojmu. Najčastejšie sa vyskytujúcim synonymom pre tento etnosociálny útvar, používaný v odborných prácach, je pojem národnostná menšina, aj keď nie je legislatívne prijatý.

(8) Napr. vo vzťahu k obyvateľom maďarskej národnosti, žijúcim v rôznych evrópskych krajinách formuluje maďarská strana takto: „Strana a vláda svojím spôsobom berú na seba určitú zodpovednosť za osudy Maďarov žijúcich v susedných štátoch a existujúcimi prostriedkami budú nápomocné vo vytváraní podmienok pri uspokojovaní opodstatnených menšinových záujmov. Fakt, že tieto národnostné menšiny žijú na území iných štátov, ešte neznamená, že prestali existovať ako súčasť materinského národa“ [Szokai – Tabajdi 1988: 3].

v jazyku, v spôsobe života, vo zvykoch, obyčajoch a tradíciách. Preberajú však aj niektoré charakteristiky kontaktového českého resp. slovenského národa. (9)

Okrem uvedených osobitostí však pre naše národnosti platia všetky vývojové zákony a zákonitosti charakteristické pre socialistické národy.

Uvedené črty kategórií národ a národnosť nepovažujeme za vyčerpávajúce. Vyčlenili sme len ich základné, všeobecné charakteristiky, z ktorých je potrebné vychádzať pri sociologickej analýze, pri vytváraní konceptuálneho rámca pri ich skúmaní. Na to by malo nadviazať rozpracovanie kategórií „strednej úrovne“ a operacionálnej úrovne. To sú nevyhnutné predpoklady vedúce k efektívnosti sociologických výskumov národnostných javov.

Ku konceptualizácii a operacionalizácii národnostnej problematiky

Pohľad rôznych vedných disciplín na problematiku života našich národov a národností, pravidla a tradične operuje so vzájomným porovnávaním sociálno-demografických parametrov národných a národnostných útvarov v ČSSR, resp. je konkretizovaný kategóriami sociálno-triednej a vzdelanostnej štruktúry československej populácie. Inak nepostupuje ani sociológia. Práve v týchto dimenziách sa konštatujú zhodné, ale i rozdielne rysy jednotlivých národných spoločenstiev. Iné pojmy charakterizujúce socialistické národy a národnosti však väčšinou absentujú.

Celý problém spojený s existenciou ďalších pojmov približujúcich všeobecné kategórie súvisí azda so skutočnosťou, že sa málokedy rozpracuje základný pojmový aparát, ktorý by východiskové kategórie približoval na nižšej úrovni všeobecnosti. Treba poznamenať, že chýba i ďalší krok nadväzujúci na proces konceptualizácie, a to operacionalizácia završená taktiež svojim vlastným pojmovým aparátom [Mišovič 1988 : 303–307]. Pri skúmaní národnostnej problematiky je situácia zložitejšia v tom smere, že je potrebné vziať do úvahy pri rozpracovaní kategórií a pojmov dialektický proces rozvoja a zblížovania národov v jeho dnešných podobách.

Isté úspechy pri prekonávaní týchto „nástrah“ naša sociológia dosiahla zavedením jedného zo základných pojmov používaných pri skúmaní národnostnej problematiky, a to s pojmom národné vedomie za socializmu. Ide o pojem odrážajúci pozitívny obsah národného vedomia, ktorý u Čechov, Slovákov, ako i ďalších v Československu žijúcich etnosociálnych útvarov reálne existuje. Je naplnený dvojjedným obsahom, orientáciou na uznanie, tj. spoluprácu a pomoc ostatným občanom ČSSR bez rozdielu národnej príslušnosti, a zároveň so snahou o rozvoj vlastného národa, resp. národnosti, tj. rozvoj pokrokových tradícií a historického odkazu. Národné vedomie za socializmu imanentne zahŕňa nielen socialistické vlastenectvo, ako vzťah k vlastnému národu, ale súčasne proletársky socialistický internacionalizmus. Popritom je zrejma aj skutočnosť, že vo vedomí príslušníkov našich národov a národností stále pretrvávajú prežitky a predsudky nacionalizmu.

Neboli by sme dialektici, ak by sme nepredpokladali, že konkrétny obsah národného

(9) Na základe mnohých poznatkov sociológie i iných vied je možné konštatovať proces zblížovania medzi českou a slovenskou majoritnou spoločnosťou a jednotlivými národnosťami i etnickými skupinami. I. Heroldová k tomu píše „Spoločné pracovné podmienky, jednotné spoločenské záujmy, aktívny podiel na výstavbe nášho socialistického štátu, jednotná výchova, pôsobenie oznamovacích prostriedkov, u väčšiny z nich čs. štátne občianstvo, spoločné členstvo v rade spoločenských a politických organizácií vytvorili podmienky k ekonomickému, spoločenskému a profesnému vyrovnaniu. Zachované etnické zvláštnosti majú dnes podobu skôr lokálnych a regionálnych špecifik, na ktoré si ostatní obyvatelia zvykli, ako skutočných etnických odlišností“ [Heroldová 1985 : 302].

vedomia za socializmu sa mení v jednotlivých etapách nášho spoločenského rozvoja v závislosti na dopade výsledkov ekonomiky, politiky, ideológie, morálky na zmyšľanie a čítanie jednotlivých sociálnych skupín. Mení sa tým aj intenzita prejavov socialistického vlastenectva a internacionalizmu v užšom zmysle. (10) Výsledkom sú zmeny v presvedčení o potrebe rozvoja priateľstva medzi ľuďmi rôznych národností v ČSSR. V konkrétnej polohe sa toto presvedčenie premieňa ako ocenenie rozličných stránok národného bytia a duchovného profilu bratského národa či národnosti a potrieb vzájomnej spolupráce a pomoci.

Ďalší základný pojem približujúci charakteristiku národa je, podľa nášho názoru, spojený s problematikou každodennosti života ľudí [Alijevová 1987 : 393–408]. Miesto vyabstrahovaných a niekedy i nereálnych schém sociálneho usporiadania marxistická sociológia začína venovať sústavnejšiu pozornosť kategóriám a pojmom, ktoré približujú reálne vzťahy ľudí v rôznych oblastiach, medzi ktorými je aj sféra národnostných vzťahov.

V tejto oblasti je zvlášť aktuálne skúmanie medziľudských národnostných vzťahov v národnostne zmiešaných oblastiach, v každodennom, opakujúcom sa bezprostrednom styku národov a národností. Táto stránka národnostných pomerov výrazne indikuje stav a intenzitu zblížovania. Popri mnohých iných konceptuálnych pojmoch, ktoré sa doposiaľ používajú k vyjadreniu javu, napr. interetnické vzťahy národnostné [Zvara, Vagai 1987 : 35] alebo interetnické vzťahy, sa nám pojem medziľudské národnostné vzťahy javí ako najvýstižnejší. Obsahuje nielen hodnotenie rôznych aspektov národnostných vzťahov, ale jeho rovnocennú súčasť predstavujú aj situácie, ktoré ovplyvňujú rozhodujúce sociálne vzťahy v národnom rámci. Ide jednak o zachytenie celkovej úrovne vzájomnej súčinnosti národov a národností (i na úrovni medziľudských vzťahov), jednak o indikovanie rôznych rovín vzťahov medzi ľuďmi vlastnej národnosti.

Vzťah našich národov k socialistickej skutočnosti má diferencovaný a rôznorodý obsah. Okrem iného je postihovaný najrôznejšími sociologickými výskumami. Pozitívny vzťah k socializmu vo výskumoch je vyjadrený aj mierou spoločenského optimizmu. Spoločenský optimizmus sa v dielčích rysoch i vo svojom celku prejavuje prostredníctvom hodnotiacej tendencie populácie prítomnej pri ocenení rôznych stránok socialistickej reality. Prevaha pozitívnych pohľadov dokáže oslabiť aj také ideologické momenty, ktoré nemajú vždy jednoznačný spoločenský náboj, ako je napr. vplyv náboženstva. (11) Spoločenský optimizmus predstavuje základný pojem, ktorý má jednak svoje etnické zdroje a tým i dimenzie a jednak sociálne rozmery. Obsahuje totiž hodnotenie možností realizovať sa vo sfére národného života rovnako ako vo sfére individuálnych i spoločenských aktivít bez ohľadu na národnú príslušnosť. Súčasťou optimizmu sú aj pohľady na možnosti a úspechy spoločenského systému ako celku. Ak totiž dochádza k strate spoločenského optimizmu v jednej z oblastí, môže nastať nepriaznivé ovplyvnenie i ďalších sfér.

Iný základný pojem, ktorý podľa nás približuje profil národa či národnosti, sa dotýka obsahu národného charakteru. (12) Problematika národného charakteru sa nezriedka

(10) Tento pojem je operacionalizovaný vo výskumoch národnostnej problematiky realizovaných v ÚVVM-FŠÚ, ÚVVM-SŠÚ, SVÚ SAV Košice a v Sliezkom ústave ČSAV v Opave.

(11) Domnievame sa, že jedným z výsledkov vyššieho spoločenského optimizmu slovenskej populácie, i keď je vplyv náboženstva v slovenských pomeroch ďaleko výraznejší ako v českom národe, je pozitívnejšie hodnotenie väčšiny životných okolností napr. medzinárodných, ale i vnútropolitických otázok. Platí to i o tendujúcich k náboženstvu na Slovensku, keď sa v niektorých prípadoch blížia svojimi hodnoteniami k názorom hlásiacich sa k marxizmu v Prahe [Mišovič a kol. 1985 : 61–63].

(12) Pojem národný charakter je v nemarxistickej sociológii pomerne frekventovaný i keď sa často používa bez bližšieho určenia. V marxistickej sociológii sa otázka národného charakteru objavila

považuje v sovietskej etnopsychológii za centrálnu [Výrost-Zeľová 1988: 111]. I napriek tomu sa domnievame, že je presnejšie hovoriť o sociálno-etnický podmienenej mentalite národa. (13) a sledovať ju sociologickou optikou, keďže sociálno významné črty psychiky národa sú triedne podmienené, historicky ovplyvnené a utvárajú sa práve na makrosociálnej úrovni. Poznatky zo sociologických výskumov naznačujú, že sociálno-etnický podmienená mentalita národa či národnosti, v konkrétnych prejavoch a pohnutkách, je výslednicou základných politických, ekonomických, sociálnych a ďalších procesov nielen v základni, ale i v nadstavbe. A tak nie sú zanedbateľné ani minulé skúsenosti, tradícia, kultúrna úroveň a mechanizmy chovania resp. konania v bežných situáciách, ktoré sa formovali po dlhé desaťročia. Napr. konkrétnym výrazom sociálno-etnický podmienenej mentality našich národov sú odlišné prejavy akcenty, nepísané normy, sprevádzajúce chovanie človeka v medziľudských vzťahoch, alebo napr. rozdielny prístup pri realizácii osobných potrieb a záujmov v kontexte určitých individuálnych, skupinových či spoločenských preferencií.

Skúsenosti dokumentujú, že reálny obsah charakterizovaných základných pojmov je formovaný v rôznej miere sociálno-ekonomickými i etnickými momentmi. Konkrétne prejavy národného vedomia za socializmu a sociálno-etnický podmienená mentalita sú výraznejšie ovplyvňované etnickými ako sociálno-ekonomickými faktormi, kým stav medziľudských vzťahov národov a národností a miera spoločenského optimizmu sú najmä pod vplyvom prevažujúcich sociálno-ekonomických podmienok.

Ak neuvažujeme v tejto abstraktnej polohe, potom skutočnosti charakterizované jednotlivými pojmami sa vzájomne prelínajú a ovplyvňujú. Napr. dopad osobných „každodenných“ kontaktov s inou národnosťou priaznivo vplyva na samotné vzťahy ľudí rôznych národností i na ich hodnotenie [Výrost-Zeľová 1988: 197–198]. Iným príkladom je vzájomná súvislosť medzi vzostupom spoločenského optimizmu a jeho pozitívnym dopadom na socialistické národné vedomie, na možnosti národného rozvoja, ale i priateľstva s inými národmi. Možno konštatovať, že rozvoj národov posilňuje procesy zblížovania a súčasne zblížovanie akceleruje rozvoj národov, národností.

Rozvoj národa má mnoho podôb a ak sa prejavuje kultiváciou jeho sociálno-etnický podmienenej mentality, výsledkom je i zlepšenie medziľudských vzťahov národov a národností.

Sociológia pri podrobnejšej konkretizácii svojho pohľadu na skutočnosť so základnými pojmami nevystačí a musí formulovať operacionálny základ využiteľný v rámci konkrétnych metód či techník sociologického výskumu. Urobí tým rozhodujúci krok k príprave indikátorov, premenných.

Operacionálne definície majú aj v tomto prípade poslúžiť ako sprostredkujúci a nadväzujúci článok medzi základnými pojmami a uvažovanými indikátormi. Mali by zachytávať podstatné črty javu, smerovať k odhaleniu faktov či procesov a neuspokojovať sa s jednoduchými konštatovaniami.

v súvislosti s diskusiou o vymedzení pojmu národ. Pre marxistickú koncepciu pojmu je charakteristický princíp historický, odrážajúci sociálno-ekonomický rozvoj spoločnosti, nemarxistické smery kladú dôraz na vývoj pod vplyvom kultúry. Český nemarxistický sociológ E. Chalupný na základe skúmania dospel k záveru, že pre „československý národ“ je typická anticipácia. Podľa neho sú československí ľudia silnejší v detaile a nie vo veľkých koncepciách. Vysoko hodnotí i mystiku, ako jeden z charakteristických rysov „československého národa“ [Vaněk 1981: 129]. Dnes predovšetkým sociálna psychológia pracuje s týmto pojmom a len málo autorov celkom popiera reálnosť sociálno-psychologických špecifik etnických spoločenskostí [Výrost – Zeľová 1988: 108].

(13) Pojem mentalita používame v zmysle spôsob myslenia, zmyšľania [Klimeš 1981: 440].

Operacionalizácia národnostnej problematiky vyžaduje zvláštnu pozornosť. Okrem bežných „sociologických determinant“ sa musia vziať do úvahy pri jej rozpracovaní aj etnické momenty, ktoré na prvý pohľad nie sú vždy zrejmé. Operacionalizáciu je nevyhnutné prispôbovať konkrétne skúmanému etnosociálnemu útvaru, osobitostiam jeho ekonomického, politického, sociálneho a kultúrneho profilu.

Ak zoberieme do úvahy všetky tieto okolnosti, je možné prikrčiť k operacionalizácii východiskových kategórií národ a národnosť za socializmu, sprostredkovaných napríklad základnými pojmami národné vedomie za socializmu, sociálno-etnicky podmienená mentalita, medziludské národnostné vzťahy a miera spoločenského optimizmu. Jeden z možných spôsobov operacionalizácie základných pojmov je spojený s ich rozpracovaním do nasledujúcich charakteristík:

Základné pojmy

národné vedomie za socializmu	sociálno-etnicky podmienená mentalita	medziludské národnostné vzťahy	mera spoločenského optimizmu
-------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	------------------------------

Ich operacionálna podoba :

presvedčenie o potrebe rozvoja priateľstva a pomoci medzi národmi	preferencia humanistickej morálky	stav vo vzájomných vzťahoch národov a národností	situácia v možnosti uplatniť vlastné schopnosti
ocenenie bratského národa v procesoch zbližovania	stav spojený so zdôrazňovaním národnej výnimčnosti	názor na faktory zbližovania národov	stav v možnosti realizovať sa v rôznych oblastiach života spoločnosti
konkrétne hodnotenie vzájomných vzťahov	stav spojený s nedocenením národných predností	hodnotenie konkrétnych národnostných vzťahov	dôvera v perspektívy spoločenského systému
mera preferencie národných záujmov	preferencia v riešení medziludských vzťahov	stav prevládajúci vo vzťahoch ľudí vlastnej národnosti	názor na možnosť rozvoja socializmu
mera národnostnej neznášanlivosti	spôsoby presadzovania individuálnych a spoločenských záujmov	hodnotenie okolností formujúcich bezprostredné sociálne vzťahy	dôvera v možnosti riešenia spoločenských problémov
vedenie si dôležitosti národného rozvoja			
vedenie si národných historických a pokrokových tradícií.			

Uvedené operacionálne pojmy, ktoré vo svojom celku indikujú určitú kvalitu sociálneho profilu konkrétneho národa či národnosti, vyjadrujú najrôznejšie aspekty spojené s možnosťami realizácie etnických útvarov, naznačujú situáciu vo vzťahoch v samotnom národe i vzťahy, ktoré sa vytvárajú navonok, voči okolitým národom. Rovina operacionálnych pojmov taktiež potvrdzuje, že zisťovať národné či národnostné len prostredníctvom etnických momentov sa zdá byť nedostatočné, pretože celková spoločenská situácia má rovnocennú, rovnako dôležitú úlohu pri charakteristike národných a národnostných javov a procesov, ako okolnosti bezprostredne ovplyvňujúce postavenie národa, národnosti.

Národnostná politika je preto vždy výslednicou sociálno-ekonomického a politického rovnako ako národného. Ignorovať jedno kvôli druhému je nevedecké, nedialektické, nemarxistické. Každý empirický, teoretický či komplexný marxistický sociologický výskum,

ak sa chce vyvarovať zjednodušenia, integruje obe hľadiská a tak podáva reálny obraz života národov a národností.

Záver

Pohľad na súčasný stav sociologického skúmania národnostných problémov umožňuje konštatovať, že v niektorých sférach sa už mnoho urobilo. Napr. pozornosť bola venovaná sfére vzájomných vzťahov medzi národmi a národnosťami. Sociologicky významné informácie o špecifických národných javoch poskytujú aj sociologické výskumy celoštátneho charakteru. Vyabstrahovanie zvláštnych, jedinečných ale i všeobecných prvkov sociálnej reality, vypovedajúcich o národnom, by však vyžadovalo vo väčšine prípadov uvažovať s komplexnejším zastúpením sociálno-ekonomických, ale i etnických faktorov ovplyvňujúcich národne a národnostné.

Socialistické národy a národnosti si aj v budúcnosti zachovávajú popri kultúrnych osobitostiach, podmienených etnickými faktormi, aj niektoré ekonomické a s nimi späté sociálne špecifiká. Musíme brať do úvahy aj pôsobenie ostatných všeobecných zákonov a zákonitostí socializmu, platných pre celú socialistickú spoločnosť ako napr. prekonávanie podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou, rozvoj a zblížovanie dvoch foriem socialistického vlastníctva.

Sociológia musí reagovať veľmi pružne na nové skutočnosti vyvolané prestavbou spoločnosti. Vzťahy v jednotlivých sociálnych skupinách, nevynímajúc ani oblasť národnostných pomerov, budú v prvej polovici deväťdesiatych rokov vo významnej miere ovplyvnené procesmi spoločenských, hospodárskych a politických zmien.

Sociologické skúmanie národnostných javov prinesie určite celý rad ďalších otázok, o ktorých sme sa v našom príspevku nezmienili. K novovznikajúcej problematike preto bude potrebné sa v budúcnosti vracáť. Túto potrebu podmieňuje aj skutočnosť, že význam národného činiteľa naďalej rastie. Prestavba, ktorá začína byť sprevádzaná demokratizáciou a aktivizáciou subjektov na úrovni spoločnosti, zákonite tento proces musí urýchliť. Potreba vedeckého riadenia spoločnosti vyžaduje, aby sociológia vstúpila ďaleko intenzívnejšie aj do spoluparticipovania na vývoji a ovplyvňovaní národnostných procesov.

Literatúra

- Alijevová, D.: *Každodennosť ako objekt sociologického skúmania*. Sociológia 1987, č. 4.
- Aruľjuňan, J. V. a kol.: *Etnosociologija: celi, metody, nekotoryje rezultaty issledovanija*. Moskva, Nauka 1984.
- Dašdamirov, A. F.: *Nacija i ličnost*. Baku, Akademija nauk Azerbajdžanskej SSR 1976.
- Fiamengo, A.: *Základy všeobecnej sociológie*. Bratislava, VPL 1968.
- Glezerman, G. J.: *Třidy a národy*. In: *Socialismus a národy*. Praha, Svoboda 1977.
- Gorbačov, M. S.: *Projev na zasedání ÚV KSSS v červenci 1988*. Rudé právo 30. 7. 1988.
- Heroldová, I.: *K problematice etnických skupin v českém pohraničí*. In: *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu po r. 1945*. Opava, Slezský ústav ČSAV 1985.
- Kára, K.: *Cikáni v ČSSR a jejich společenská integrace*. Sociologický časopis 1981, č. 4.
- Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*. Praha, SPN 1981.
- Lenin, V. I.: *Spisy, zv. 20*. Bratislava, SNPL 1956.
- Lenin, V. I.: *Spisy, zv. 41*. Bratislava, Epoque 1969.

- Mišovič, J.: *K súvislostiam operacionalizácie v marxistickom empirickom sociologickom výskume*. Sociologický časopis 1988, č. 2.
- Mišovič, J. a kol.: *Ateizmus a religiozita vo vedomí občanov ČSSR. Závěrečná správa ÚVVM-FSÚ 1985*.
- Příkryl, F.: *K niektorým odlišným názorom na pôsobenie dvoch tendencií v národnostnej otázke za socializmu*. In: Zborník ÚML UK Bratislava 1973.
- Rezoluce XIX. všesvazové konference KSSS o vztazích mezi národy a národnostmi. Rudé právo 5. 7. 1988.
- Sokolová, G. a kol.: *Soudobé tendence vývoje národností v ČSSR*. Praha, Academia 1987.
- Szokai, I. – Tabajdi, C.: *Naša dnešná politika a národnostná otázka*. Magyar Nemzet 13. 2. 1988.
- Uledov, A. K.: *Sociologičeskiye zakony*. Moskva, Mysl 1975.
- Zich, F.: *Sociologický výzkum*. Praha, Svoboda 1976.
- Výrost, J. – Zelová, A.: *Sociálno-psychologický výskum národnostných vzťahov*. Bratislava, Pravda 1988.
- Vaněk, A.: *Přehled dějin české a slovenské sociologie od nejstarších dob až do r. 1945*. Praha, SPN 1981.
- Wiatr, J.: *Společnost*. Praha, SPN 1968.
- Zvara, J.: *Riešenie národnostných vzťahov a boj proti nacionalizmu v ČSSR*. Praha, VSP ÚV KSČ 1975.
- Zvara, J.: *Národ a národné vedomie*. Bratislava, Pravda 1982.
- Zvara, J. – Vagai, J.: *Formovanie vlasteneckého a internacionálneho vedomia pracujúcich*. Bratislava, Pravda 1987.

Резюме

Я. Мишович – В. Паукович: К вопросам социологического подхода к изучению национальных явлений

Этникум в марксистско-ленинской социологии считается одной из важных форм социальной организации людей. Конкретно – этническое сообщество нация, национальность обладают всегда своими социальными детерминантами и характерны историко-этническими и экономико-классово-политическими признаками. Нации, наряду с классами, в современных экономических формациях представляют наиболее важные субъекты социальных процессов.

Характеристику нации при социализме освещают, по нашему мнению, следующие основные понятия: национальное сознание при социализме, межчеловеческие национальные отношения, мера общественного оптимизма, социально-этнически обусловленный образ мышления.

Связанные с этим операциональные понятия показывают определенное качество социального профиля национальной формации, выражают возможности ее реализации, определяют ситуацию в отношениях в самой нации и отношения, создающиеся к окружающим нациям.

Взаимообусловленность социального и этнического одновременно означает, что развитие и сближение наций формирует взаимосвязанный и взаимообусловленный процесс.

Summary

J. Mišovič – V. Paukovič: On Issues of the Sociological Approach to the Research into Nationality Phenomena

In Marxist-Leninist sociology, the ethnicum is considered as one of the important forms of the people's social organization. Concrete ethnical communities (nation, nationality) always have their social determinants and are characterized in terms of historic-ethnic and economic-class-political features. Together with classes, nations represent the most important subjects of social processes in the contemporary economic formations.

In our opinion, the nation under socialism is most aptly characterized by the following basic concepts: national consciousness under socialism, interhuman national relations, the measure of social optimism, socio-ethnically conditioned mentality.

The operational concepts connected herewith are indicative of a particular quality of the social profile of the national unit, convey the possibilities of its realization, outline the situation as concerns both the relations prevailing within the nation itself and those entertained with neighbouring nations.

The mutually conditioned character of the social and the ethnic simultaneously implies that the development of and the growing understanding between nations represent an interrelated and mutually conditioned process.